

УДК 94:339.984(477.8)

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Білавич Галина Василівна

м.Івано-Франківськ

У статті йдеться про методологічні засади формування господарської культури дітей та дорослих у Західній Україні на початку ХХ ст. Розкрито сутність ідеї економічного націоналізму, яка лягла в основу концепції виховання господарської культури особистості. Показано роль кооперативного руху в цьому процесі. Підвищення рівня господарської культури українців мало слугувати досягненню великої мети – здобуття економічної, а відтак і політичної незалежності.

Ключові слова: економічний націоналізм, господарська культура, Західна Україна, кооперативний рух.

Актуальність теми дослідження. Заявлена в назві статті тема є актуальною не лише з огляду на те, що порушене питання є малодослідженим у вітчизняній науці, а й під кутом особливої ролі господарської культури як у розвитку особистості, так і в національному, соціально-економічному, культурно-освітньому житті держави загалом. Утім, педагогічна громадськість, учені недостатньо уваги приділяють проблемі розвитку господарської культури дітей, до прикладу, в Енциклопедії освіти [4] навіть немає окремої словникової статті про трудове виховання, а вміщена стаття «Економічне виховання населення» до кінця не відображає сутнісних характеристик «трудового виховання».

В освітній теорії і практиці склалася певна суперечність: з одного боку, основні державні документи, які проєктують розвиток української освіти, чітко декларують мету – «виховання цивілізованого господаря» [3], з іншого боку, педагогіка теорії виховання так і не спромоглася розробити комплексну цілісну програму формування господаря, окреслити механізми впровадження її в практику, урешті, створити національну модель формування господарської культури особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці не здійснено ґрунтовних досліджень феномену господарської культури, є окремі напрацювання вчених у ділянці економічної теорії (О.Броницький, С.Василевич, П.Матківський, ін.). Цікавим є той факт, що ще 1994 р. педагогічною наукою був узятий досить багатообіцяючий старт, упродовж декількох наступних років здобувачами наукових ступенів було успішно захищено десятки дисертаційних досліджень у галузі трудової підготовки особистості. З-поміж наукових надбань 1990-х рр. виокремлюємо насамперед ті, які виглядають піонерськими в теорії трудового навчання, передовсім з огляду на розробку нових методологічних підходів до порушеної проблеми. Пальму першості тут віддаємо івано-франківським дослідникам у ділянці господарської культури (О.Будник, Р.Скульський), які ввели (фактично повернули із забуття) до наукового обігу поняття «господарська культура», «господарське виховання», обґрунтували модель формування господарської культури школярів за умов відродження української національної школи. Утім, історичний аспект порушеної проблеми науковцями не досліджувався. Певні здобутки у вивченні історії кооперативно-господарського руху мають представники історичної науки (Т.Вісіна, Л.Дрогомирецька, Л.Рева-Родіонова, Б.Савчук, Г.Шевчук, ін.), історію українського економічного націоналізму з'ясував Ю.Долганов.

Мета статті – розкрити сутність концепції формування господарської культури дітей та дорослих у Західній Україні на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХІХ ст. в Європі зародився економічний націоналізм, який знайшов добре підґрунтя для розвитку в Західній Україні: поразка українців у національно-визвольній боротьбі 1917-1920-х рр. спричинила усвідомлення провідниками українства, що економічно нерозвинена нація є неспроможною здобути незалежність. Це питання набуло особливої гостроти через те, що українці були селянською нацією. Тому першорядним завданням постало підвищення господарської культури селянства. Це і означило наріжний напрям розвитку теорії господарського виховання – підвищення сільськогосподарської культури селянства. Питання актуалізувалося і у зв'язку із колоніальним статусом Галичини, що проявлялося практично в усіх формах національного, соціального та економічного гноблення. Усе це спричинило те, що українці створили рівень економічного самозахисту що, власне, слугувало каталізатором виникнення ідеології господарського націоналізму.

Поширення ідеї економічного націоналізму в регіоні відбувалося за вкрай несприятливих обставин: давалося взнаки те, що Західна Україна з-поміж «кресів» Другої Речі Посполитої мала статус господарського аутсайдера, що відображалось і на господарській свідомості українців, особливо пауперизованого селянства, яке, перебуваючи на межі виживання, часто власні господарські інтереси ставило вище, аніж національні.

Ідейне осмислення, вироблення теоретичних положень економічного націоналізму, як, урешті, й основних засадних положень господарського просвітництва, відбувалося як у стінах Української Господарської Академії в Подєбрадах (Чехословаччина), де були зосереджені найкращі фахові сили (В.Баричко, О.Мицюк, М.Сціборський та ін.), так і в межах громадських та господарсько-економічних товариств, які діяли в Галичині (М.Боровський, К.Коберський, М.Луцький, В.Несторович, Ю.Павликовський, Є.Храпливий, ін.). Науковці оприлюднювали свої ідеї щодо розвитку господарської культури українців на засадах економічного націоналізму на сторінках «Сільського господаря», «Господарсько-кооперативного часопису», «Кооперативної республіки», «Діла», «Нового часу», «Торгівлі і промислу», ін.

Концепція господарського націоналізму (політика господарсько-економічного посилення як засіб реалізації національних інтересів) відбилася і на ідеології формування господарської культури українців. Попри різні суспільно-політичні режими, соціо-економічні та культурно-освітні відмінності українців досліджуваного регіону наприкінці ХІХ – на початку 1940-х рр. об'єднувало те, що вони були недержавною (загалом селянською) нацією.

Аналіз джерельної бази уможливорює виокремити форми господарського самопосилення українців: розгортання господарсько-економічного руху, боротьба за землю, стимулювання антиалкогольного та антинікотинного руху, бойкот польського бізнесу, господарсько-економічне унезалеження українців від Польської держави шляхом розвитку кооперації.

Провідники українського національного руху увиразнили господарсько-економічну концепцію у низці своїх програмних праць [1; 6; 9; 12], зокрема в брошурі Організації українських націоналістів Західної України «Розбудова нації» зазначається: «Кожна держава у всіх господарських справах хоче витягнути всі користі передовсім для себе... Ось так на практиці постає господарський націоналізм, що своєю ціллю ставить економічний інтерес нації» [12, с.14].

Ідея формування господарської культури, що ґрунтується на національних традиціях господарювання, була не новою в українському науковому середовищі: про окремі аспекти цієї проблеми писав Іван Франко, на необхідності «опертя» на власні господарські традиції, врахування господарського досвіду народу, здобутків національної культури наголошували М.Туган-Барановський та інші українські господарсько-економічні та громадські діячі. Вислів К. Левицького, одного з найвизначніших політичних діячів Західної України: «Чужинці приходять і відходять, в хаті залишається господар», що став крилатим, відображає розуміння провідниками українства важливості проблеми піднесення господарської культури населення.

Така концепція формування господарської культури була настільки близькою і зрозумілою українцям, так упиралися в національну ментальність, органічно накладалася на «колективне несвідоме», відповідала архетипові господаря, що знайшла абсолютне розуміння в середовищі українства та не викликала появи якихось альтернативних (інших) варіантів. У піднесенні господарської культури бачили не тільки чинник підвищення господарсько-економічного добробуту особистості, а й високий рівень зростання національної та політичної свідомості насамперед пауперизованого селянства (створювалося міцне господарсько-економічне підґрунтя для майбутнього національного державотворення через «економічне та політичне посилення нації») [8, с.9].

Великі потенційні можливості для здійснення цієї мети мав кооперативний рух, саме «економічна самоорганізація українців» у кооперативному русі закладала надійний фундамент не тільки для економічного захисту українців («економічного самопосилення») за умов польської колонізації, а й для політичного поступу на шляху до здобуття незалежності. Цю думку увиразнив громадський і освітній діяч М. Галушинський у праці «Одиниця і громада» [1, с.16, 21].

В ідеології господарсько-економічного просвітництва, що ґрунтувалася на ідеї економічного націоналізму, увиразнено стратегічне завдання цього процесу: підвищення рівня господарської культури українців має слугувати великій меті – здобуття політичної незалежності («спільними силами і спільною працею таки поставимо сильно нашу організацію, бо вона є основою для досягнення політичної незалежності» [7]). Отже, кооперація розглядалася як засіб економічного самозахисту українців за умов дискримінаційної політики Другої Речі Посполитої [2, с.390].

Кооперативний складник господарської культури не тільки слугував піднесенню добробуту українців, їхньому економічному унезалеженню, а й виступав ефективним інституційним засобом змагань українців за соціальну емансипацію, насамперед за контроль за всіма ділянками розвитку господарства, перетворювався в механізм структуризації українців. Таку ідеологічну позицію означив теоретик кооперативного руху Ю. Павликовський [9], адже ідея соціальної структуризації за умов національно-визвольних змагань ставала невід'ємною умовою, без забезпечення якої політична незалежність українців виглядала б «примарно» [6]. Тому національна кооперація розглядалася як

засіб піднесення рівня добробуту українських селян, без чого вважався неможливим їх високий рівень національної свідомості [5].

Залучення українців до праці в кооперативній ділянці розвитку національного господарського організму мало слугувати подоланню їхньої регіональної ідентичності та забезпечити загальнонаціональну консолідацію на ґрунті господарського націоналізму [6, с.1]. Участь українства в кооперативному русі ставала надійним засобом «розгерметизації» сільських «гетто», чинником трансформації їх у частину єдиного національного господарського організму [11, с.1].

Саме розвиток господарства та кооперації, на глибоке переконання очільників господарсько-кооперативного руху, ідеологів кооперації, могло сконсолідувати українців у націю: «тільки національна засада організації кооперативного руху є природною, а національна ідея може згуртувати народ у творчий моноліт національної суспільно-економічної потуги» [9]. Отже, піднесення рівня господарської культури українського селянства забезпечувало і підвищення національної свідомості, активізацію громадянської позиції, де господарські ініціативи та інтереси мотивувалися (зумовлювалася) реалізацією принципу «свій до свого по своє», що в ділянці освіти проявлялося в гаслі: «Українці – до українських шкіл».

Ключовою постаттю в концепції формування господарської культури був господар (власник), що в «колективному несвідомому» виступає як архетип доброго господаря, пана господаря, людини працьовитої, власника землі, творця матеріальних та духовних благ, який асоціюється (накладається) з іншим спорідненим архетипом землі (годувальниці, джерела добробуту). Утілити концепцію формування такого типу господаря сприяла активна пропаганда національно-господарських гасел: «Свій до свого по своє», «Українські гроші – в українські руки – на українські справи», «Ви не даєте нам жити – ми не дамо вам панувати!» тощо [10]. Крім класичних функцій (забезпечення господарських знань, умінь і навичок, підвищення рівня добробуту, оволодіння новими методами і формами господарювання тощо), господарська культура покликана була виконати низку інших «негосподарських» завдань – «господарчо, культурно, політично», об'єднати українство для здійснення найвищих (стратегічних перспективних) національних цілей – здобуття господарської та політичної незалежності для «осягнення української державності».

Відмінною рисою концепції господарської культури за досліджуваного періоду був національний (громадсько-патріотичний) акцент, що став важливим інтегруючим чинником громадського життя українців. Така стратегія вимагала системи тактичних дій, у якій першорядне значення відводили сільськогосподарській освіті, масовому громадському просвітництву (школи, курси, свята, виставки, анкети, з'їзди, наради, дослідництво тощо), які охопили практично всі місцевості, де жили українці (навіть ті регіони, де українство було позбавлено національного розвитку та самовизначення (Західна Волинь Холмщина, Лемківщина, ін.)). З огляду на колоніальне становище Західної України такі форми господарського просвітництва мали непересічне значення: вони вийшли за межі освітніх функцій (формування поступових вразкових господарів), а ставали осередками, де виховувалися національно-патріотичні почуття українців, формувалися господарські цінності та національно-господарська свідомість місцевої людності, активна громадянська позиція, виховувалося почуття господаря рідної землі, який працює для майбутнього – економічної

та політичної незалежності держави, також тут відбувалися активні інтеграційні консолідуючі процеси українства навколо ідеї господарського розвитку.

Таким чином, маємо підстави стверджувати, що формування господарської культури українців передбачало і створення громадянського суспільства, де відбувалися істотні зміни у формуванні господарських цінностей українців, трансформаційні процеси їхньої свідомості в бік громадсько-політичної активності, піднесення рівня національної самосвідомості. Про високий рівень сформованості господарської культури за досліджуваного періоду засвідчує факт добровільного оподаткування українства на користь не існуючої української держави, його масові пожертви на розвиток української освіти, зростання добродійності на «національні справи», фінансування здобуття освіти українським юнацтвом «у високих школах» за кордоном тощо. Українці практично щодня засвідчували свою виразну громадянську позицію, втілюючи в життя гасло «українські гроші – в українські руки – на українські справи». Це, на наше глибоке переконання, було реальними кроками до створення громадянського суспільства як кінцевого етапу генези розвитку ідеї формування господарської культури на засадах «господарського посилення», економічного націоналізму. Іншими словами, концепція формування господарської культури українців увиразнювалася у формулі: від власного добробуту через «господарське посилення», національний господарський самозахист до створення економічно сильної нації, а відтак до політичної незалежності

та державотворення, що через державний захист приведе до добробуту кожного громадянина.

Висновки. Виходячи з ідей економічного націоналізму, якими жила ідеологія господарсько-економічного виховання дітей та дорослих на початку ХХ сторіччя в Західній Україні, господарська культура виконувала важливу консолідуючу функцію («свій до свого по своє»), саме в консолідації українців у господарсько-економічній ділянці бачили, по-перше, запоруку підвищення добробуту сільських господарів, по-друге, здобуття соціально-економічного імунітету (як захисну реакцію на колоніальне становище нації, економічне, соціальне та національне гноблення, високий рівень пауперизації українського селянства). Активна участь українських селян у господарсько-кооперативному русі, в осередках «Сільського господаря», праця в кооперативах, тощо свідчила про те, що саме ідея господарсько-економічного розвитку здатна була об'єднати українців на шляху до здобуття економічної та політичної незалежності. Прикметною особливістю моделі формування господарської культури стало формування масової господарської і національної свідомості. За умов перебування українців у межах чужої держави така концепція формування господарської культури була доленосною. Усі функції господарської культури тією чи іншою мірою виконували це стратегічне завдання.

Подальшого дослідження потребує питання еволюції мети господарського виховання особистості наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Література та джерела

1. Галушинський М. Одиниця і громада / Михайло Галушинський. – Львів, 1921. – 23 с.
2. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / С.Грабовський. – К.: Генеза, 1995. – 608 с.
3. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 78 с.
4. Енциклопедія освіти / Головний редактор Василь Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Єдино правильний шлях // Український голос. – 1927. – 12 червня. – Ч.24. – С.1
6. Луцький О. Велика ціль кооперації / Остап Луцький // Господарсько-кооперативний часопис. – 1926. – 6 жовтня. – Ч.41–42. – С.1–5.
7. Наші жінки і кооперація // Господарсько-економічний часопис. – 1926. – 12 травня. – С.3
8. Основи кооперації: Навч. посіб. / С.Г.Бабенко, С.Д.Гелей, Я.А.Гончарук, Р.Я. Пастушенко. – К.: Знання, 2004. – 470 с.
9. Павликовський Ю. Кооперація і політика / Юліан Павликовський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1926. – 6 жовтня. – Ч.41–42. – С.6-9
10. Свій до свого. До питання про те як реалізувати клич «свій до свого» // Новий час. – 1935. – 7 серпня. – Ч.174. – С.2
11. Сирота І. За поширення кооперативної освіти серед молоді високих шкіл / І.Сирота // Господарсько-кооперативний часопис. – 1929. – 21 квітня. – Ч.16. – С.1-2
12. Сціборський М. Націократія / Микола Сціборський. – Париж, 1935. – 121 с.

В статті говориться о методологических основах формирования хозяйственной культуры детей и взрослых в Западной Украине в начале ХХ ст. Раскрыто сущность идеи экономического национализма, которая легла в основу концепции воспитания хозяйственной культуры личности. Показана роль кооперативного движения в этом процессе. Повышение уровня хозяйственной культуры украинцев должно было служить достижению экономической, а потом и политической независимости.

Ключевые слова: экономический национализм, хозяйственная культура, Западная Украина, кооперативное движение.

In the article the phenomenon of Ukrainian economic nationalism on the territories of Western Volyn and Eastern Halychyna in the period between the two world wars has been researched. Ideological and political sources of Ukrainian nationalism in economic sphere and its essence have been examined. Particularly Ukrainian economic nationalism is considered as means of nation consolidation for the next round of struggle for the state. On the ground of the analysis of the national political parties programs, social organizations and movements the ideological constituents of ukrainian economic nationalism are interpreted. It is established that according to ideological sources of economic nationalism the realization of the following tasks were planned: the change of ethnodemographical structure of towns and cities to the benefit of the Ukrainians by means of economic integration for them, the achievement of social emancipation of the nation, getting control over land resources of proper ethnic territories, the control establishment over trade and business undertakings spheres on Western-Ukrainian lands, the building of national economic independence. On the base of the research the stages of the development and the formation of the Ukrainian economic nationalism have been determined: its ideological form in 1920th and the initiatives in the direction of practical realization of ideological plans in 1930th.

Key words: economic nationalism, economic culture, Western-Ukrainian, of the cooperative movement.